

Prawo i Sprawiedliwość vs. svoboda projevu – skrytá nebezpečí tzv. zákona o holokaustu

Michaela Glac*

Abstrakt: Článek se věnuje polské novele zákona o Ústavu národní paměti, označované rovněž jako zákon o holokaustu. Uvedená novela, přijatá na začátku roku 2018, vyvolala obrovské mezinárodní rozpaky a podnítila odbornou i laickou veřejnost k opětovným diskusím o hranicích omezování svobody projevu. V článku je věnována pozornost nejvíce kontroverzním ustanovením čl. 55a a 55b novely, která byla v důsledku výrazného mezinárodního tlaku zrušena novelou z června 2018. Představena jsou však také další ustanovení novely zákona o Ústavu národní paměti, která zůstávají nadále v platnosti a mohou potenciálně představovat hrozbu pro výkon práva na svobodu projevu. Kromě uvedeného stať dále znázorňuje jisté praktické dopady dané legislativy, která účinně mobilizuje polskou společnost k boji o hledání historické pravdy. V článku přitom není věnována pozornost problematickým aspektům zákona izolovaně, ale naopak je právní předpis zasazen do celkového kontextu populistické rétoriky strany Právo a Spravedlnost. Cílem stati totiž není pouze posoudit, zda může mít zákon v současné době negativní dopad na výkon svobody projevu, ale také zhodnotit, zda tento předpis představuje cílený, politicky motivovaný útok na svobodu projevu, či nikoli.

Klíčová slova: zákon o holokaustu, Ústav národní paměti, svoboda projevu, PiS, populismus

Úvod

Politický vývoj v některých evropských státech vzbuzuje stále větší obavy, a to jak mezi odbornou, tak laickou veřejností. V některých zemích zejména střední a východní Evropy totiž dochází k výraznému opouštění demokratických hodnot, což ostatně dokládají i výzkumy měřící míru demokracie, jako je např. V-Dem, Human Rights Watch anebo Freedom House Index.

Konkrétně Polská republika patří mezi jednu z nejvíce „autokratizujících“ zemí na světě.¹ Nejvýraznější úpadek kvality liberální demokracie v Polsku přitom sledujeme konkrétně od parlamentních voleb v roce 2015, kdy se k vládní moci dostala politická strana Právo a Spravedlnost (*Prawo i Sprawiedliwość*).

V právní teorii bychom k popisu vývoje v Polsku po roce 2015 našli celou řadu termínů. Tom Daly hovoří o demokratickém úpadku (*democratic decay*), Fareed Zakaria o neliberální demokracii (*illiberal democracy*), další autoři současný stav v Polsku označují jako nový autoritarismus (*new authoritarianism*), případně také jako určitý hybridní režim (*hybrid regime*) mezi liberální demokracií a autoritarismem.²

* Mgr. Michaela Glac, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: glacmichaela@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8265-3517>. Text článku byl zpracován v rámci řešení grantu IGA *Jak umírá demokracie ve střední Evropě*, IGA_PF_2022-008.

1 V-DEM INSTITUTE. *Democracy Report 2022 Autocratization Changing Nature?* [online]. Gothenburg: V-Dem Institute, 2022 [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf>.

2 SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 12–14.

Specifické označení přináší rovněž Wojciech Sadurski, který hovoří o tzv. *anti-constitutional populist backsliding*,³ tedy o jisté protiústavní populistické erozi.⁴ Sadurski v tomto označení zohledňuje významný aspekt současného vývoje v Polsku, a to populismus. Ten můžeme označit jako určitý zdroj či původ tamních nedemokratických změn.⁵ K výraznému narušení dělby moci a systému brzd a protiváh totiž dochází právě v důsledku vlády populistické pravicové strany Právo a Spravedlnost (dále také „PiS“), která v parlamentních volbách⁶ získala absolutní většinu v Sejmu i Senátu. PiS neztrácela čas a velmi záhy po svém zvolení začala oslabovat nezávislost justice, útočit na svobodná média, ale také porušovat základní lidská práva, a to primárně práva politická. Legislativa z dílny PiS mnohdy představovala, a nadále představuje, vážnou hrozbu pro svobodu shromažďování, sdružování, ale také pro svobodu projevu.

Tento článek představí konkrétní příklad sporné legislativy z dílny vládnoucí politické strany, a to novelu zákona o Ústavu národní paměti ze dne 26. ledna 2018⁷ (dále jen „novela zákona o ÚNP“), označovanou rovněž jako zákon o holokaustu. Novela byla v době svého přijetí vystavena ostré kritice právě kvůli její potenciální hrozbě pro svobodu projevu, ale také svobodu vědeckého bádání.

Nutno však podotknout, že v článku nebude věnována pozornost problematickým aspektům tohoto zákona izolovaně, ale naopak bude tento právní předpis zasazen do celkového kontextu populistické rétoriky strany Právo a Spravedlnost. Cílem stati totiž není pouze posoudit, zda může mít zákon v jeho aktuálním znění negativní dopad na výkon svobody projevu, ale také zhodnotit, zda tento předpis představuje cílený, politicky motivovaný útok na svobodu projevu, či nikoli.

1. Dvě novely zákona o Ústavu národní paměti z roku 2018

Nechvalná právní úprava, označovaná jako polský zákon o holokaustu,⁸ byla přijata dne 26. ledna 2018 jakožto novela zákona o Ústavu národní paměti. Touto novelou byla do uvedeného zákona z roku 1998⁹ (dále také „zákon o ÚNP“) zakotvena mimo jiné nadměru kontroverzní ustanovení článků 55a a 55b.¹⁰

³ Viz SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*.

⁴ Vlastní překlad autorky. Termín „eroze“ zvolila autorka na základě polského překladu publikace, ve které je užíváno označení *przeciwi-konstytucyjna erozja demokracji liberalnej*.

⁵ Autorka si je vědoma skutečnosti, že populismus nemusí ve všech případech vést k opuštění hodnot liberální demokracie. V případě Polska je však útok na systém brzd a protiváh a formální ignorování ústavních pravidel přímým důsledkem vlády populistické PiS. Viz SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*, s. 2.

⁶ Myšleno v parlamentních volbách v roce 2015.

⁷ Zákon č. 369, o zmiane ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. In: *Dziennik Ustaw*. 2018, číslo 369. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000369/T/D20180369L.pdf>>.

⁸ MAKOWSKI, Grzegorz. Nowelizacje ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej i siedem grzechów głównych państwa PiS. In: *researchgate.net* [online]. Červenec 2018 [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/326424024_Novelizacje_ustawy_o_Instytucie_Pamieci_Narodowej_i_siedem_grzechow_glownych_panstwa_PiS>.

⁹ Zákon č. 1016, o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. In: *Dziennik Ustaw*. 1998, částka 155, číslo 1016. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19981551016>>.

¹⁰ Nejednalo se však o jediná sporná ustanovení. Dle citované novely mělo například podléhat trestnímu postihu popírání zločinů spáchaných tzv. ukrajinskými nacionalisty. Tato ustanovení však byla zrušena rozhodnutím Ústavního tribunálu Polské republiky ze dne 23. ledna 2019, sp. zn. K 1/18. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000131/O/D20190131.pdf>>.

Článek 55a stanovil, že „kdo veřejně a v rozporu se skutečností přisuzuje polskému národu nebo polskému státu odpovědnost nebo spoluodpovědnost za nacistické zločiny spáchané Třetí říší [...], popř. trestné činy představující zločiny proti míru, lidskosti nebo válečné zločiny nebo jinak hrubě snižuje odpovědnost skutečných pachatelů těchto zločinů, bude potrestán peněžitým trestem nebo odnětím svobody až na 3 roky.“¹¹ Odstavec druhý uvedeného ustanovení dále doplnil, že „jestliže pachatel [...] jedná neúmyslně, bude potrestán peněžitým trestem nebo trestem obecně prospěšných prací“.¹² V odstavci třetím bylo následně stanoveno, že se trestního jednání nedopouští osoby, které takto činí v rámci umělecké nebo vědecké činnosti.

V druhém problematickém ustanovení novely, tedy článku 55b citovaného zákona, bylo zakotveno, že se články 55 a 55a vztahují rovněž na cizince, a to bez ohledu na ustanovení platná v místě, kde byl trestný čin spáchán.

Citované články novely nejenže vzbudily bouřlivé debaty v Polsku, ale přinesly rovněž výraznou zahraniční kritiku a diplomatickou krizi mezi Polskem a Izraelem.¹³ Poněkud překvapivě vyjádřil obavy ohledně souladu zákona s ústavním pořádkem rovněž prezident Andrzej Duda tím, že zákon předložil k posouzení Ústavnímu tribunálu Polské republiky. Paradoxně však takto učinil až po podpisu daného zákona. Dá se proto předpokládat, že se k tomuto kroku uchýlil spíše se záměrem uklidnit mezinárodní pozorovatele nežli z jeho vlastního přesvědčení o protiústavnosti dané právní úpravy.¹⁴

Ještě před tím, než stihl Ústavní tribunál ve věci rozhodnout, však došlo dne 27. června 2018 k opětovné novele zákona o Ústavu národní paměti.¹⁵ Touto novelou byla, zejména v důsledku silného zahraničního tlaku, kontroverzní ustanovení čl. 55a a 55b zrušena. Za zmínku stojí, že tato druhá novela následovala bezprostředně po přijetí tzv. Společné deklarace mezi premiéry Státu Izraele a Polské republiky.¹⁶ V deklaraci byla zdůrazněna zjevná nesprávnost termínu „polské tábory smrti“.¹⁷ Obě strany této deklarace rovněž vehementně odsoudily všechny formy antisemitismu a antipolonismu¹⁸ a vyzvaly ke zdvořilému dialogu ve veřejném diskurzu.¹⁹

Velmi znepokojivá je však rychlost, s jakou byla druhá novela zákona o Ústavu národní paměti přijata. Novela byla připravena, schválena a následně podepsána prezidentem během několika hodin.²⁰ A stejně jako v případě první novely ze dne 26. ledna 2018,

¹¹ Vlastní překlad autorky článku.

¹² Vlastní překlad autorky článku.

¹³ LISZKA, Katarzyna. Articles 55a and 55b of the IPN Act and the Dialogue about the Holocaust in Poland. In: *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej / Journal of the Polish Section of IVR* [online]. Březen 2019 [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <<https://archiwum.ivr.org.pl/3752/articles-55a-and-55b-of-the-ipn-act-and-the-dialogue-about-the-holocaust-in-poland/>>.

¹⁴ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*, s. 156.

¹⁵ Zákon č. 1277, o zmianie ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary In: *Dziennik Ustaw*. 2018, číslo 1277. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001277/T/D20181277L.pdf>>.

¹⁶ Společná deklarace předsedy vlády Státu Izrael a předsedy vlády Polské republiky. In: www.gov.pl [online]. 27. 6. 2018 [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <<https://www.gov.pl/web/premier/joint-declaration-of-prime-ministers-of-the-state-of-israel-and-the-republic-of-poland>>.

¹⁷ Viz ibidem, bod 3.

¹⁸ Někteří autoři považují takové postavení nedefinovaného fenoménu „antipolonismu“ naroveň s antisemitismem za nevhodné až trapné. Viz GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra. Deployments of Memory with the Tools of Law – the Case of Poland. *Review of Central and East European Law*. 2019, Vol. 44, No. 4, s. 483.

¹⁹ Společná deklarace předsedy vlády Státu Izrael a předsedy vlády Polské republiky, bod 6.

²⁰ MAKOWSKI, Grzegorz. *Nowelizacje ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej i siedem grzechów głównych państwa PiS*.

a ostatně i mnohých dalších právních předpisů, nebyl při přijímání novely o ÚNP ze dne 27. června 2018 vytvořen prostor pro politickou debatu. Opoziční poslanci a senátoři byli naopak zcela ignorováni a veškeré jejich návrhy byly zamítnuty společně a bez jakékoli diskuse.²¹ V rámci projednávání této druhé novely v Sejmu bylo dokonce zcela znemožněno klást jakékoli dotazy, jelikož byl řečnický pult zablokován poslancem Robertem Winnickim, údajně na protest proti projednávání novely zákona.²² Předseda Sejmu Marek Kuchciński však přistoupil k hlasování navzdory přítomnosti Winnického u řečnického pultu a nezohlednil, že se opozice k druhé novele zákona neměla možnost vyjádřit. Z toho důvodu byli opoziční poslanci přesvědčeni, že popsané jednání Winnického nebylo ve skutečnosti projevem protestu, ale že tento jednal „*ve službách PiS*“.²³

Zrušení ustanovení čl. 55a a 55b bylo bezesporu správným krokem polského parlamentu. Na druhou stranu je však potřeba zmínit, že zůstala v platnosti další, o něco méně kontroverzní ustanovení novely ze dne 26. ledna 2018. Tato ustanovení zavádějí systém občanskoprávní odpovědnosti k ochraně dobrého jména Polské republiky a polského národa, kdy ustanovení čl. 53o stanovuje, že se k ochraně dobrého jména Polské republiky užijí ustanovení občanského zákoníku²⁴ o ochraně osobnostních práv, přičemž žalobu je oprávněna dle tohoto článku podat nevládní organizace v rámci svých zákonných úkolů a dle čl. 53p rovněž Ústav národní paměti. V ustanovení čl. 53q bylo dále doplněno, že ustanovení čl. 53o a 53p platí bez ohledu na to, které právo je použitelné.

2. Novela zákona o ÚNP: právní chyba nebo cílený útok na svobodu projevu?

Oficiálním důvodem k přijetí novely zákona o ÚNP bylo dle vládnoucí strany zamezit používání frází jako „polské koncentrační tábory“ či „polské tábory smrti“.²⁵ Otázkou však zůstává, zda se jednalo o skutečný, případně jediný cíl novely.

Pokud by se totiž skutečně jednalo o primární cíl legislativní změny, lze se domnívat, že by postačovalo omezit trestněprávní, případně výhradně občanskoprávní odpovědnost pouze na tyto případy projevů, kterými je „*připisována odpovědnost nebo spoluodpovědnost polskému národu nebo polskému státu za zřízení nebo provoz koncentračních táborů nebo jiných vyhlazovacích táborů založených německou Třetí říší během okupace Polské republiky*“.²⁶

Citovaná ustanovení novely ze dne 26. ledna 2018 však byla koncipována mnohem širěji. Ustanovení čl. 55a hovořilo o připisování odpovědnosti nejen za nacistické zločiny, ale rovněž za další trestné činy představující zločiny proti míru, lidskosti nebo válečné zločiny.

²¹ Ibidem.

²² DZIENNIK GAZETA PRAWNA. Winnicki próbował blokować mównicę podczas głosowania nad ustawą o IPN. In: *gazeta-prawna.pl* [online]. 27. 6. 2018 [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/arttykuly/1152434_ustawa-o-ipn-w-sejmie-blokada-mownicy-winnicki.html>.

²³ Jak uvedl na svém twitterovém účtu např. opoziční poslanec Arkadiusz Myrcha. Viz MYRCHA, Arkadiusz. *Żenująca ustawa Winnickiego*. In: *twitter.com* [online]. 27. 6. 2018 [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <<https://twitter.com/arkadiusz-myrcha/status/1011905560860614656>>.

²⁴ Zákon č. 93. Kodeks cywilny, ve znění pozdějších předpisů. In: *Dziennik Ustaw*. 1963, částka 16, číslo 93. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093>>.

²⁵ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*, s. 155.

²⁶ Vlastní překlad autorky. GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra. *Deployments of Memory with the Tools of Law – the Case of Poland*, s. 477.

Občanskoprávní odpovědnost dle ustanovení čl. 53o novely pak nastává obecně v případě *porušení osobnostních práv souvisejících s ochranou dobrého jména Polské republiky nebo polského národa*.²⁷ Ani v jednom z těchto případů se tedy právní úprava neomezila pouze na problematická označení koncentračních táborů, ale naopak stanovila důvody k omezení svobody projevu velmi široce a nejasně. Jeví se proto jako pravděpodobné, že skutečným záměrem novely nebylo pouze omezit šíření sporných frází jako „polské koncentrační tábory“, ale spíše zavést konkrétní narativ dějin, který nepřipouští, že by se polský stát, respektive polský národ mohl dopouštět zločinů v novele uvedených.

Zákony tohoto typu přitom nejsou ničím novým.²⁸ Legislativní pokusy o zavedení jednotného výkladu dějin bývají shodně označovány jako tzv. paměťové zákony (*memory laws*).²⁹ Tyto zákony typicky zakazují propagaci totalitních ideologií anebo kriminalizují projevy, které popírají, schvalují anebo ospravedlňují činy představující genocidu anebo zločiny proti lidskosti.³⁰ Argumenty na podporu těchto zákonů jsou založeny na konceptu „*militantní demokracie*“, která by neměla ponechat „*nepřátelům svobody žádnou svobodu*“.³¹

Sporná ustanovení novely však svým obsahem přesahují míru omezení svobody projevu, která je pro paměťové zákony typická. Bezprostředně po přijetí novely z ledna 2018 proto začaly vyvstávat oprávněné obavy, aby sankcím nepodléhali např. akademici zabývající se masakrem v Jedwabném, přeživší druhé světové války či jejich potomci obviňující polské šmalcovníky³² anebo jednoduše všichni, kteří tvrdí, že za vraždu konkrétní židovské osoby během druhé světové války je odpovědná polská osoba.³³ Není totiž zřejmé, kolik zabití kolika jednotlivci by bylo teoreticky zapotřebí, abychom nehovořili o zločinu páchaném jednotlivcem, ale státem či národem. I ty nejsložitější trestné činy jsou totiž technicky vzato páchany jednotlivci, kdy konkrétní osoba stiskne spoušť či podepíše určitý dokument.³⁴

Průznivci vládní novely poukazovali na výjimku stanovenou pro uměleckou a vědeckou činnost. Lze však souhlasit se Sadurskim, že takto stanovenou výjimku nelze považovat za dostatečnou,³⁵ a to mimo jiné proto, že opomíjí např. činnost novinářskou, což může

²⁷ Vlastní překlad autorky.

²⁸ Pojem paměťových zákonů se sice objevil teprve v roce 2000, ale právní úpravy zahrnující určité *vzpomínkové praktiky* sahají přinejmenším do devatenáctého století. KOPOSOV, Nikolay. Memory Laws: Historical Evidence in Support of the “Slippery Slope” Argument. In: *verfassungsblog.de* [online]. 8. 1. 2018 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <<https://verfassungsblog.de/memory-laws-historical-evidence-in-support-of-the-slippery-slope-argument/>>.

²⁹ FRONZA, Emanuela. The Punishment of Negationism: The Difficult Dialogue between Law and Memory. *Vermont Law Review*. 2006, Vol. 30, No. 3, s. 609–626.

³⁰ COUNCIL OF EUROPE. “Memory Laws” and Freedom of Expression: Thematic Factsheet. In: *rm.coe.int* [online]. Červenec 2018 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <<https://rm.coe.int/factsheet-on-memory-laws-july2018-docx/16808c1690>>.

³¹ KOPOSOV, Nikolay. *Memory Laws: Historical Evidence in Support of the “Slippery Slope” Argument*.

³² GLISZCZYNSKA, Aleksandra – KOZŁOWSKI, Wojciech. Calling Murders by Their Names as Criminal Offence: A Risk of Statutory Negationism in Poland In: *verfassungsblog.de* [online]. 1. 2. 2018 [cit. 2023-02-22]. Dostupné z: <<https://verfassungsblog.de/calling-murders-by-their-names-as-criminal-offence-a-risk-of-statutory-negationism-in-poland/>>. Za šmalcovníky jsou označováni lidé, kteří v průběhu druhé světové války vydírali a okrádali ukrývající se Židy anebo Poláky, kteří Židům pomáhali. SZAPIRO, Paweł. Szmalcownictwo In: *delet.jhi.pl* [online]. [cit. 2023-07-11]. Dostupné z: <<https://delet.jhi.pl/pl/psj?articleId=17794>>.

³³ BUCHOLC, Marta. The Polish ‘Holocaust Law’ Revisited: The Devastating Effects of Prejudice-Mongering. In: *digital.herder-institut.de* [online]. 19. 2. 2019 [cit. 2023-02-26]. Dostupné z: <<https://digital.herder-institut.de/publications/frontdoor/index/index/year/2020/docId/175>>.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ SADURSKI, Wojciech. *Poland’s Constitutional Breakdown*, s. 156.

bezesporu představovat hrozbu pro zachování svobodné diskuse o historických událostech v dějinách Polska.³⁶

Kromě uvedených výjimek však bylo poukazováno rovněž na skutečnost, že se novela nevztahuje na hodnotové soudy, ale pouze na nepravdivá faktická tvrzení. Ani tato skutečnost však nebyla nikterak uspokojivá. Mnohá „fakta“ o událostech polských dějin jsou totiž dlouhodobě považována za sporná. Z toho důvodu Sadurski vhodně poznamenává, že s novelou z ledna 2018 vyvstala hrozba, že budou soudci postaveni do role těch, kteří budou muset určit historická fakta o událostech, o kterých i mezi historiky přetrvávají dlouholeté spory.

Příkladem velmi kontroverzní události polských dějin je již dříve zmíněný masakr v Jedwabném. Diskuse kolem této události začaly v roce 2000 vydáním publikace Jana Tomasze Grosse s názvem *Sousedi (Sąsiedzi)*.³⁷ V knize bylo detailně popsáno, jak v létě roku 1941 Poláci mučili a následně zavraždili své židovské sousedy ve městě Jedwabne v severovýchodním Polsku.³⁸ Tato trhlina ve vyprávění o událostech druhé světové války narušila polskou identitu oběti. Socioložka Geneviève Zubrzycki dokonce hovoří o tom, že polská společnost utrpěla tzv. narativní šok.³⁹

V důsledku tohoto šoku začala část polské společnosti informace kolem masakru v Jedwabném absolutně popírat. Ve veřejném prostoru se začaly objevovat názory, že „Židy nezabijeli Poláci, ale výhradně Němci“, že „bylo zavražděno mnohem méně Židů, než tvrdil Gross,“ anebo dokonce že „si to Židé zasloužili, jelikož kolaborovali se Sověty“.⁴⁰ Situace následně vyústila k tomu, že byl mezi pravicovými skupinami jakýkoli pokus o diskusi ohledně účasti Poláků na holokaustu vnímán jako hanobení polského posvátného národa.⁴¹

Této společenské nálady dokázala následně velmi efektivně využít PiS před parlamentními volbami v roce 2005. Kaczyńskému totiž bouřlivý potlesk potvrdil jeho intuici, že by jeho strana mohla získat větší podporu ve volbách právě využitím příběhu masakru v Jedwabném,⁴² což se se následně ukázalo jako pravdivé, když Právo a Spravedlnost vyhrála v říjnu 2005 parlamentní volby.⁴³

V roce 2006 následně PiS zakotvila⁴⁴ do zákona svůj aktivní odpor k polskému zapojení do zločinů druhé světové války, a to konkrétně novelou trestního zákoníku. Nové ustanovení čl. 132a stanovilo, že „kdo veřejně obviní polský národ z účasti na komunistických nebo nacistických zločinech, z jejich organizace anebo z odpovědnosti za tyto zločiny, bude

³⁶ Dle Sadurského je problematická rovněž nejasnost pojmu „vědecká činnost“, jelikož není zřejmé, zda by mohl být trestně odpovědný např. historik vystupující v médiích apod. Viz *ibidem*, s. 156.

³⁷ GROSS, Jan. *Neighbors*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

³⁸ ZUBRZYCKI, Geneviève. Jan Gross's Neighbors and Poland's Narrative Shock. *Jewish Quarterly Review*. 2022, Vol. 112, No. 2, s. 234.

³⁹ ZUBRZYCKI, Geneviève. *Jan Gross's Neighbors and Poland's Narrative Shock*, s. 235.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² KONCZAL, Kornelia. Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife. *EUROPEAN REVIEW*. 2021, Vol. 29, No. 4, s. 462.

⁴³ Příběh masakru v Jedwabném samozřejmě nebyl jediným faktorem, který vedl k vítězství PiS v parlamentních volbách. Někteří analytici však na základě povolebních průzkumů připisovali vítězství PiS právě jistě touze voličů po pocitu národní hrdosti a důstojnosti. Viz JANICKI, Mariusz – WŁADYKA, Wiesław. Dostawcy godności (The Providers of Dignity) In: *polityka.pl* [online]. 28. 3. 2017 [cit. 2023-02-25]. Dostupné z: <<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1699236,1,jak-pis-rozdaje-dume.read>>.

⁴⁴ Společně s dalšími pravicovými politickými stranami, se kterými tvořila PiS v té době koaliční vládu.

potrestán trestem odnětí svobody až na tři roky“.⁴⁵ Mezi širokou veřejností nebylo pochyb, že skutečným cílem této novely bylo odradit osoby jako J. T. Gross od vědecké a novinářské činnosti. Z toho důvodu byla tato novela označována také jako *lex Gross*.⁴⁶

Ustanovení čl. 132a však bylo dne 19. září 2008 shledáno polským Ústavním tribunálem jako protiústavní.⁴⁷ Nutno však podotknout, že ke zrušení předmětného ustanovení došlo z důvodu neústavnosti legislativního procesu, věcný přezkum citovaného ustanovení Ústavní tribunál neprovedl.

Novela zákona o ÚNP z ledna 2018 tedy nebyla prvním pokusem strany Právo a Spravedlnost k ukončení jimi nazývané „politiky omluvy“.⁴⁸ PiS si přitom již v této fázi musela být vědoma skutečnosti, že jimi navrhovaná právní úprava je potenciální hrozbou pro svobodu projevu a svobodu vědeckého bádání. Již v případě novely trestního zákoníku z roku 2006 totiž zaznívaly kritické ohlasy, a to mimo jiné ze strany polského veřejného ochránce práv, který byl ostatně tím, kdo podal k Ústavnímu tribunálu návrh na zrušení předmětného ustanovení čl. 132a trestního zákoníku.

Skutečný záměr k přijetí novely zákona o ÚNP lze zároveň dovozovat i z rétoriky PiS a vyjádření jejich jednotlivých členů. PiS dlouhodobě apelovala, že Polsko musí „*vstát z kolien*“⁴⁹ a opustit již dříve zmiňovanou politiku omluvy. Svůj postoj k Jedwabne nepovažovala pouze za jeden ze dvou možných přístupů, ale naopak jej prohlašovala za jedinou přijatelnou představu o minulosti.⁵⁰ Historik a člen PiS Jan Żaryn krátce po volbách v roce 2015 dokonce prohlásil, že je „*čas zahájit dlouho odkládanou kontrarevoluci, jejímž cílem je změnit historické vědomí současného světa*“.⁵¹

Z uvedených skutečností lze jen stěží dovodit, že by jediným cílem PiS byl boj proti dezinformacím či nevhodným označením typu „polské koncentrační tábory“. Spíše se jeví jako pravděpodobné, že se PiS novelou pokoušela ve společnosti zakořenit historický narativ, kterým bude podpořen polský „syndrom obětí“⁵² a rovněž pocit národní hrdosti. PiS se také proto obecně zaměřovala na rétoriku tzv. spravedlivé obrany, jak o tom hovoří historik Jan Grabowski.⁵³ Tato rétorika spočívala v tom, že byla pozornost veřejnosti cíleně přesměřována na příběhy o polském mučednictví a příběhy o Polácích, kteří během druhé světové války zachránili Židy.⁵⁴ Jakékoliv informace, které odporovaly obrazu PiS o polsko-židovských vztazích, pak byly vnímány jako nepravdivé a odlišné názory jako nepřátelské.

⁴⁵ Vlastní překlad autorky. Zákon č. 1592, o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów In: *Dziennik Ustaw*. 2006, částka 218, číslo 1592. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20062181592>>.

⁴⁶ WARZYKOWSKI, Mirosław. Zagadnienie odpowiedzialności karnej za pomawianie narodu i państwa polskiego In: *archiwumosiatsynskiego.pl* [online]. 23. 3. 2018 [cit. 2023-02-26]. Dostupné z: <<https://archiwumosiatsynskiego.pl/wpis-w-debacie/zagadnienie-odpowiedzialnosci-karnej-za-pomawianie-narodu-i-panstwa-polskiego/>>.

⁴⁷ Rozhodnutí Ústavního tribunálu Polské republiky ze dne 19. září 2008, sp. zn. K 5/07. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20081731080/T/D20081080TK.pdf>>.

⁴⁸ Konec „politiky omluvy“ vyhlásila vládnoucí strana již v den svého volebního vítězství. Viz GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra. *Deployments of Memory with the Tools of Law – the Case of Poland*, s. 475.

⁴⁹ KOŃCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 463.

⁵⁰ Již v období předchozí vlády PiS se ve veřejném prostoru začala užívat fráze „Jedwabenská lež“ („*kłamstwo Jedwabieńskie*“). JANICKA, Elżbieta. Niewinność odzyskana. *Krytyka Polityczna*. 2018, Nr. 46, s. 40–73, citována v KOŃCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 462.

⁵¹ KOŃCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 463.

⁵² GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra. *Deployments of Memory with the Tools of Law – the Case of Poland*, s. 467.

⁵³ Citován v ZUBRYCKI, Geneviève. *Jan Gross's Neighbors and Poland's Narrative Shock*, s. 236.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 236.

Tyto nacionalisticky orientované kroky, včetně posuzované novely zákona o ÚNP, dle mého soudu nelze považovat za nahodilé. Jsem přesvědčena, že se těmito PiS snažila využít společenské nálady ve svůj prospěch, což ostatně potvrzují i povolební analýzy, které vítězství PiS v parlamentních volbách v roce 2015 připisují mimo jiné touze voličů po pocitu národní hrdosti,⁵⁵ po kterém byla zejména po vydání Grossovy publikace zřejmá poptávka. Zvolení si konkrétní interpretace události v Jedwabném pak bylo pouze způsobem, jak vytvořit Polsku požadovaný sebeobraz a v jednotlivcích umocnit jejich pocit sounáležitosti s hrdinským polským národem.⁵⁶

Tuto anti-pluralistickou a průzkumy řízenou rétoriku, která absolutně nepřipouští odlišný pohled na události polských dějin, vhodně označuje historička Kornelia Kończal jako takzvaný mnemonický populismus.⁵⁷ Tento typ populismu se v Polsku stal velmi účinným nástrojem k přesvědčení voličů, že je to právě PiS, která bude chránit dobré jméno polského národa a která se náležitě vypořádá s jeho bolestnou minulostí.

Vzhledem k této populistické rétorice strany Právo a Spravedlnost a zejména vzhledem k samotnému znění ustanovení čl. 55a novely se jeví jako velmi nepravděpodobné, že by novela zákona o Ústavu národní paměti ze dne 26. ledna 2018 byla pouhou nešikovností zákonodárského sboru. Dle mého soudu naopak novela představuje cílený útok na svobodu projevu a doplňuje tak celou řadu kroků PiS, směřujících k demontáži liberální demokracie v Polsku.

3. Novela zákona o ÚNP jako nekončící hrozba pro svobodu projevu

Zrušení ustanovení čl. 55a a 55b novely je bezesporu možno považovat za malé vítězství pro svobodu projevu a svobodu vědeckého bádání. Na druhou stranu je však potřeba se zamyslet, zda není radost z tohoto vítězství poněkud předčasná. V zákoně o ÚNP totiž zůstávají v platnosti dříve citovaná ustanovení čl. 53o až 53q, zakotvující systém občanskoprávní odpovědnosti k ochraně dobrého jména Polské republiky a polského národa. Nelze proto vyloučit, že bude na jejich základě docházet k omezování nevhodných názorů, týkajících se kontroverzních událostí polských dějin, a možná nejen těchto.

Nebezpečí uvedených ustanovení přitom spočívá zejména v jejich potenciálním mrazivém účinku (tzv. *chilling effect*) na svobodu projevu. Není totiž pochyb, že hrozící občanskoprávní odpovědnost, vyplývající z citovaných ustanovení novely, může odradit některé jednotlivce od sdílení informací anebo vyjádření názorů ohledně polského národa či jeho historie.

Skutečnost, že *chilling effect* souvisí nejen s trestněprávními, ale také občanskoprávními sankcemi, vyplývá z judikatury Evropského soudu pro lidská práva.⁵⁸ ESLP dokonce

⁵⁵ JANICKI, Mariusz – WŁADYKA, Wiesław. Dostawcy godności (The Providers of dignity).

⁵⁶ Dle odborníků je vytváření narativů o minulosti jedním ze způsobů, jak si komunity mohou vytvořit určitý sebeobraz. Tyto komunity si proto vybírají konkrétní interpretace historických událostí, aby jim pomohly vytvořit snadno srozumitelnou a koherentní vizi jejich identity. Viz PATTERSON, Molly – RENWICK MONROE, Kristen. Narrative in Political Science. *Annual Review of Political Science*. 2003, Vol. 1, No. 1, s. 315–331.

⁵⁷ Mnemonický populismus se vyznačuje právě tím, že přispívá k vytvoření konkrétních, zjevně moralistických a průzkumy řízených představ o minulosti daného národa. KONCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 461.

⁵⁸ Viz např. Rozsudek ESLP ve věci *Steel a Morris proti Spojenému Království* ze dne 15. února 2005, stížnost č. 68416/01.

dovozuje, že i relativně nízká občanskoprávní sankce může mít mrazivý účinek, jelikož tato představuje jistou „důtku“ za výkon práva na svobodu projevu.⁵⁹

V případech posuzovaných ustanovení je navíc problematická jejich vágnost. Adresátovi právní normy pravděpodobně nebude zřejmé, které všechny projevy mohou být posouzeny jako poškozující dobré jméno Polské republiky nebo polského národa. Nelze proto vyloučit, že budou na základě tohoto ustanovení sankcionovány například dříve uváděné historické publikace pojednávající o nechvalných událostech polských dějin, názory vyjadřující nesouhlas s vládní politikou anebo další otázky týkající se věcí veřejného zájmu. Tato skutečnost přitom může mrazivý účinek daných ustanovení ještě umocňovat.

Obavy z potenciálních sankcí mohou být navíc zesíleny celospolečenskou náladou, která je obecně důsledkem nacionalistické a anti-pluralistické vlády PiS. Čelní představitelé této strany, jakož i její příznivci, si totiž po neúspěchu novely o ÚNP našli jiné způsoby, jak ve společnosti zakořenit požadovaný narativ o polsko-židovských vztazích. Příkladem je možno uvést ostrou kampaň, která byla v Polsku vedena proti vědcům z Polského centra pro výzkum holokaustu, cílené neprodoužení funkčního období Barbary Engelking jakožto předsedkyně Mezinárodní rady Státního muzea Osvětim-Březinka anebo veřejné zesměšňování publikace s názvem *Night without End*⁶¹ jsou jen dalšími příklady mnemonického populismu.⁶² S jeho pomocí se PiS relativně dobře daří ve společnosti zakořenit strach, že bude jakákoliv kritika interpretována jako útok proti polskému státu či polskému národu jako celku a bude vystavena minimálně společenskému odsouzení.

Rétorika PiS je zároveň velmi účinná v mobilizaci jejich příznivců. Ti vystupují ve službách PiS jako věrní obránci polské nevinoty. Jakékoliv názory odporující hrdinské minulosti polského národa jsou proto zaplaveny vlnou nenávisti. Příkladem je možno uvést výrok známé polské spisovatelky a nositelky Nobelovy ceny za literaturu Olgy Tokarczuk. Ta prohlásila: „*Vymysleli jsme příběh o polské historii zobrazující Polsko jako tolerantní, otevřenou zemi, která se nikdy nezneuctila žádným proviněním vůči jeho menšinovým skupinám [...]. Mezitím jsme jako kolonizátoři a etnická většina dělali otravné věci, potlačovali menšiny; byli jsme otrokáři a vrazi Židů.*“⁶³ V důsledku tohoto výroku dostávala Tokarczuk opakovaně výhružky smrti, byla označována jako „nepřítel národa“ anebo jako „židovská děvka“.⁶⁴

Boje o historickou pravdu se však přesunuly také do soudních síní, a to například v případech občanskoprávního sporu Filomeny Leszczyńskiej proti historikům Barbaře Engelking a Janu Grabowskému. Žalobkyně podala na Engelking a Grabowského žalobu jakožto nejbližší příbuzná zemřelého Edwarda Malinovského. Ten byl jednou z osob, o kterých pojednávala publikace žalovaných s názvem *Night without End*. V této publikaci bylo mimo jiné uvedeno, že se Edward Malinovský účastnil honu organizovaného Němci na Židy ukrývající se v lesích anebo že okradl ženu židovské národnosti.

⁵⁹ Rozsudek ESLP ve věci *Lombardo a další proti Maltě* ze dne 24. dubna 2007, stížnost č. 7333/06.

⁶⁰ KOŃCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 464.

⁶¹ GRABOWSKI, Jan – ENGELKING, Barbara (eds). *Night without End: The Fate of Jews in German-Occupied Poland*. Bloomington: Indiana University Press, 2022.

⁶² KOŃCZAL, Kornelia. *Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife*, s. 464.

⁶³ GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra. *Deployments of Memory with the Tools of Law – the Case of Poland*, s. 490.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 491.

Okresní soud ve Varšavě ve svém rozhodnutí⁶⁵ přijal standard spolehlivosti pro historiky, když stanovil, že by měla být zveřejňována pouze fakta podložená všemi dostupnými zdroji. Na základě tohoto standardu dospěl soud k závěru, že byly informace obsažené ve vědecké práci nepřesné⁶⁶ a zdroje publikace nespolehlivé. Z toho důvodu shledal porušení osobnostních práv žalobkyně spočívajících v uctívání památky zesnulého (*veneration of a deceased person*) a uložil žalovaným, aby se žalobkyni veřejně omluvili. Náhrada škody však žalobkyni soudem přiznána nebyla. Proti tomuto rozsudku se následně odvolaly obě strany sporu.

Nad rámec uvedeného je vhodné poznamenat, že Okresní soud dovodil, že existuje osobnostní právo definované jako „právo na národní hrdost a identitu“, které spočívá mimo jiné v právu na nefalšovanou historii. Tohoto se však dle názoru Okresního soudu žalobkyně nedovolávala.

Odvolací soud ve Varšavě na rozdíl od soudu okresního poznamenal, že není v kompetenci soudu zkoumat „historickou pravdu“ nebo kriticky analyzovat historické prameny.⁶⁷ V tomto soud odkázal na judikaturu ESLP, z níž vyplývá, že by soudy neměly určovat, zda ke konkrétní historické skutečnosti došlo, či nikoli. Předmětem soudního řízení by proto dle odvolacího soudu nemělo být posuzování metodologie historického bádání, kritika historických pramenů či ověřování těchto pramenů. Takovýto postup by totiž představoval nepřijatelnou formu cenzury a zasahování do svobody výzkumu a vědecké práce. Odvolací soud proto standard spolehlivosti, který byl přijat Okresním soudem ve Varšavě, posoudil jako nereálný a zcela vylučující svobodný výzkum. Poznamenal, že by uplatnění tohoto standardu spolehlivosti vedlo k situaci, kdy by historici mohli publikovat pouze fakta, která jsou jistá, nezpochybnitelná a nekontroverzní, což však odporuje samotné povaze výzkumu.

Odvolací soud dále poznamenal, že soudní zásah do vědecké rešerše přichází v úvahu pouze v případě zveřejnění zjevné nepravdy vyplývající ze zlé vůle a zkreslení historických pramenů. Takovémuto jednání však postup Engelking a Grabowského dle posouzení soudu neodpovídal.

Soud dále zdůraznil, že omezení svobody vědců publikovat výsledky jejich výzkumu by přinášelo nebezpečí mrazivého účinku a omezovalo by možnost historické debaty ohledně otázky polsko-židovských vztahů, která má přitom velký společenský význam a představuje konkrétně v polské společnosti důležitý veřejný zájem.

Nad rámec uvedeného odvolací soud také doplnil, že podle občanského práva neexistuje žádné osobnostní právo spočívající v ochraně národní identity či národní hrdosti, jak zaznělo v rozhodnutí prvostupňového soudu. Odvolací soud naopak zdůraznil individualizovanou a přísně osobní povahu osobnostních práv dle ustanovení čl. 23 a 24 polského občanského zákoníku⁶⁸ (*kodeks cywilny*).⁶⁹

⁶⁵ Rozhodnutí Okresního soudu ve Varšavě ze dne 9. února 2021, sp. zn. III C 657/19.

⁶⁶ Dle posouzení Okresního soudu byly informace nepřesné, ačkoli nebyly nepravdivé.

⁶⁷ Rozhodnutí Odvolacího soudu ve Varšavě ze dne 16. srpna 2021, sp. zn. I ACa 300/21.

⁶⁸ Zákon č. 93, Kodeks cywilny, ve znění pozdějších předpisů. In: *Dziennik Ustaw*. 1963, částka 16, číslo 93. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093>>.

⁶⁹ S takovýmto pojetím by dle odvolacího soudu vznikala rovněž problém aktivní věcné legitimize. Pokud by totiž byl k podání žaloby legitimován každý, kdo cítí sounáležitost s polským národem nebo kdo cítí hrdost být Polákem, mohlo by to vést k neomezenému počtu žalob všech členů společnosti, kteří by se dožadovali ochrany svého osobnostního práva. Viz rozhodnutí Odvolacího soudu ve Varšavě ze dne 16. srpna 2021, sp. zn. I ACa 300/21.

Z uvedených důvodů proto odvolací soud zamítl odvolání žalobkyně a změnil rozhodnutí Okresního soudu ve Varšavě ve prospěch žalovaných.

Nutno podotknout, že ačkoli se uvedený civilní spor týkal uctívání památky zesnulého, a nikoli ochrany dobrého jména Polské republiky a polského národa dle zákona o ÚNP, bezesporu do určité míry reflektuje polskou touhu po jednotném výkladu dějin a pocitu národní hrdosti. Samotná žalobkyně totiž vydala po zveřejnění rozhodnutí odvolacího soudu prohlášení, že má v úmyslu podat dovolání k Nejvyššímu soudu Polské republiky a v prohlášení zároveň uvedla: „*Polská republika je naší Matkou – o Matce nemůžeme mluvit zle*“.⁷⁰ Dovolání ve věci však v samotném důsledku nebylo podáno, jelikož žalobkyně dne 8. října 2021 zemřela.⁷¹

Uvedená kauza si vysloužila značnou mediální pozornost. Není však jediným případem soudního boje o historickou pravdu v Polsku. Například samotná fráze „polské koncentrační tábory“ byla předmětem sporu ve věci Zbigniewa Osewského proti německému deníku Die Welt, dále v případě Janiny Luberdy-Zapašnik proti týdeníku Focus anebo rovněž ve věci Karola Tendery proti německé televizní stanici ZDF.⁷²

Kromě občanskoprávní úpravy obsažené v polském *kodeksu cywilnym* však obráncům polské nevinny posloužila při boji o historickou pravdu právě i citovaná ustanovení novely o ÚNP. Na základě článku 53o novely zažalovala nadace s názvem Reduta Dobrego Imienia⁷³ společnost E.L.P. SA z Buenos Aires, vydavatele portálu Páginai2, u Okresního soudu ve Varšavě.⁷⁴ Žaloba byla podána z důvodu zveřejnění článku⁷⁵ o masakru v Jedwabném, respektive kvůli fotografii, která byla k textu článku přiložena. Tato fotografie totiž ve skutečnosti nezobrazovala masakr v Jedwabném, ale takzvané prokleté vojáky⁷⁶ zavražděné v roce 1950.⁷⁷ Dle Reduty Dobrego Imienia představovala kombinace textu článku a této fotografie manipulaci, která porušovala dobré jméno polského národa.⁷⁸ Okresní soud ve Varšavě však žalobu bez nařízení jednání zamítl, a to pro nedostatek jurisdikce.⁷⁹

⁷⁰ Vlastní překlad autorky. Prohlášení žalobkyně sdílel na svém twitterovém účtu člen PiS Maciej Świrski. Viz ŚWIRSKI, Maciej. Pani Filomena Leszczyńska była niezwykłą osobą... In: [twitter.com](https://twitter.com/Maciej_Swirski/status/1447131897214164994/photo/1) [online]. 10. 10. 2021 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://twitter.com/Maciej_Swirski/status/1447131897214164994/photo/1>.

⁷¹ CEDZYŃSKI, Sławomir. Zmarła Filomena Leszczyńska. Jej walkę o prawdę opisywały media na całym świecie In: *i.pl* [online]. 11. 10. 2021 [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <<https://i.pl/zmarla-filomena-leszczyńska-jej-walkę-o-prawdę-opisywały-media-na-całym-swiecie/ar/c1-15846785>>.

⁷² BYNDIU, Olga. Tożsamość narodowa jako dobro osobiste w ujęciu dotychczasowego orzecznictwa. In: *palestra.pl* [online]. červenec 2020 [cit. 2023-03-15]. Dostupné z: <<https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/7-8-2020/artykul/tozsamosc-narodowa-jako-dobro-osobiste-w-ujeciu-dotychczasowego-orzecznictwa>>.

⁷³ Nutno podotknout, že konkrétně Reduta Dobrego Imienia má jisté vazby na politickou stranu Právo a Spravedlnost. Viz např. JAŁOSZEWSKI, Mariusz. Kolejne porażki Reduty Świrskiego w procesach przeciwko zagranicznym mediom i politykom. In: *oko.press* [online]. 17. 5. 2018 [cit. 2023-03-15]. Dostupné z: <<https://oko.press/kolejne-porazki-reduty-swirskiego-w-procesach-przeciwko-zagranicznym-mediom-i-politykom>>.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Článek však byl publikován již v červenci 2017, tedy před samotným přijetím novely zákona o ÚNP. Viz JAŁOSZEWSKI, Mariusz. Kolejne porażki Reduty Świrskiego w procesach przeciwko zagranicznym mediom i politykom. In: *oko.press* [online]. 17. 5. 2018 [cit. 2023-03-15]. Dostupné z: <<https://oko.press/kolejne-porazki-reduty-swirskiego-w-procesach-przeciwko-zagranicznym-mediom-i-politykom>>.

⁷⁶ Jako prokletí vojáci (*żołnierze wyklęci*) je označováno protikomunistické odbojové hnutí z let 1944–1947, které je v rámci hrdinského narativu období po roce 1989 oceňováno za boj proti komunismu a sovětzaci polského státu. ŠABEK, Jiří. Bádát, vystavovat a chránit archivy lidských myslí: Inspirace ze setkání s Mariou Buko. *MUZEUM*. 2021, roč. 59, č. 2, s. 40.

⁷⁷ JAŁOSZEWSKI, Mariusz. Kolejne porażki Reduty Świrskiego w procesach przeciwko zagranicznym mediom i politykom.

⁷⁸ Jak o tom hovoří novela zákona o ÚNP.

⁷⁹ JAŁOSZEWSKI, Mariusz. Kolejne porażki Reduty Świrskiego w procesach przeciwko zagranicznym mediom i politykom.

Ani jeden z popsaných soudních sporů ve svém důsledku nevedl k rozhodnutí, které by představovalo nelegitimní omezení svobody projevu. Otázkou však je, zda tato skutečnost není do určité míry dílem náhody. Minimálně v případě žalobkyně Filomeny Leszczyńskiej se totiž můžeme pouze domýšlet, jak by její boj o historickou pravdu dopadl, kdyby se jím zabýval Nejvyšší soud, případně Ústavní tribunál Polské republiky. Vzhledem k alarmujícímu stavu polské justice, kterou se PiS snaží dlouhodobě proměnit ve svého věrného pomocníka, jsou obavy ohledně výsledku dalších potenciálních sporů tohoto typu bezpochyby namístě.⁸⁰

Obecně formulované ustanovení čl. 53o zákona o ÚNP, zakotvující systém občansko-právní odpovědnosti za účelem ochrany dobrého jména Polské republiky, by totiž ve své podstatě nemuselo představovat zásadní problém. Ten nastává v případě kombinace tohoto ustanovení s nefunkčním systémem brzd a protiváh. Až v této situaci mají ustanovení čl. 53o až 53q potenciál sloužit jako účinný nástroj k potlačování politicky nevhodných názorů, ať již se týkají historických událostí, či nikoli. Moc soudní totiž v takovémto případě ztrácí svou kontrolní funkci a stává se pouhou loutkou vládnoucí strany.

Nebezpečí se navíc skrývá i v subjektech, které mají dle citovaných ustanovení novely aktivní legitimaci k podání žaloby. Ony nevládní organizace jsou totiž v některých případech pomocnou silou PiS⁸¹ a z toho důvodu nelze vyloučit, že budou cíleně žalovat ty projevy „snižující dobré jméno Polské republiky“, které budou nepohodlné právě pro vládnoucí stranu Právo a Spravedlnost.

Nutno však podotknout, že kromě zákona o ÚNP spočívá jistá hrozba také v polském občanském zákoníku, což je patrné i z prvostupňového rozhodnutí ve věci Filomeny Leszczyńskiej. Otevřený katalog osobnostních práv a s tím související tendence uznávat národní hrdost a identitu jako právo osobnostní⁸² totiž může vést k tomu, že bude občanské právo sloužit k ochraně hodnot kolektivní povahy, nikoli individuálních zájmů soukromých osob. Jak přitom vhodně poznamenává Teresa Grzeszak, toto pojetí může potenciálně vést k nepředvídatelnosti soudních rozhodnutí, jelikož může způsobit jisté splynutí soukromoprávní a veřejnoprávní úpravy.⁸³ Zároveň by se tímto mohl značně rozšířit okruh sankcionovaných projevů, když čistě teoreticky lze každý obecně kritický projev vůči Polsku vnímat jako narušující národní hrdost polského národa.

Závěr

Polská demokracie bojuje o život. A jak nastínil tento článek, novela zákona o ÚNP má potenciál být zbraní, která jí zasadí další bolestnou ránu.

⁸⁰ Zájem vládnoucí strany na prosazení konkrétní interpretace dějin přitom zůstává neměnný, což je možno dovodit i z veřejné podpory, kterou členové PiS vyjadřovali žalobkyni Leszczyńskiej. Ostatně i na samotném pohřbu žalobkyně vystoupil člen PiS Jan Dziedziczak, který v rámci projevu na rozloučenou zdůraznil „významnou roli Filomeny Leszczyńskiej při obraně dobrého jména Polska a Poláků“. Vlastní překlad autorky. Viz LESZCZYŃSKI, Adam. Za procesem Engelking i Grabowskiego stali rządzący. Dowód? Minister na pogrzebie powódki. In: *oko.press* [online]. 18. 10. 2021 [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <<https://oko.press/za-procesem-engelking-i-grabowskiego-stali-rzadzacy-dowod-minister-na-pogrzebie-powodki>>.

⁸¹ Viz např. dříve zmiňovaná Reduta Dobrego Imienia.

⁸² Rozhodnutí Okresního soudu ve Varšavě ve věci žalobkyně Filomeny Leszczyńskiej nebylo jediným případem, ve kterém soud uznal národní hrdost a identitu jako právo osobnostní. Viz BYNDIU, Olga. Tożsamość narodowa jako dobro osobiste w ujęciu dotychczasowego orzecznictwa.

⁸³ GRZESZAK, Teresa. Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane. In: *uw.edu.pl* [online]. Duben 2018 [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://krzysztofriedl.bio.wpia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/10/ps_2018_04_007.pdf>.

Zdá se totiž, že nadále platná ustanovení novely, zakotvující občanskoprávní odpovědnost za účelem ochrany dobrého jména Polské republiky, mohou být efektivním nástrojem k potlačování jakýchkoliv „protipolských“ názorů. Nemusí se přitom nutně jednat o difamační či vulgární projevy, ale také o zmíněné historické poznatky, případně i protivladní názory.

To, co bude posouzeno jako snižující „dobré jméno Polské republiky a polského národa“, bude přitom do budoucna věcí soudní judikatury, čímž se však nebezpečí spíše zvyšuje. Vzhledem ke snahám PiS o postupnou likvidaci nezávislosti soudní moci totiž vznikají pochybnosti, zda bude polská justice schopna plnit jedno z jejích základních poslání, spočívající v ochraně základních práv a svobod občanů.

Nutno navíc podotknout, že ani ochrana základních práv prostřednictvím Evropského soudu pro lidská práva není v současné době v Polsku zcela samozřejmá. Důkazem je šokující rozhodnutí polského Ústavního tribunálu z 24. listopadu 2021,⁸⁴ ve kterém politicky kontrolovaný Ústavní tribunál dovedil, že část Evropské úmluvy o lidských právech není slučitelná s polskou ústavou. Cílem tohoto rozhodnutí je bezpochyby zabránit implementaci těch rozsudků ESLP, které zpochybňují zákonnost soudních reforem polské vlády, a tím vytvářejí pro PiS překážku k ovládnutí justice. Lze se proto shodnout s polským právníkem Danielem Witkem, že si za těchto okolností nemůžeme být jisti, že bude Polsko v budoucnu respektovat jakákoli rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva.⁸⁵

Právě obecná formulace ustanovení čl. 53o novely v kombinaci s alarmujícím stavem polské justice je přitom dle mého názoru tím, co přináší výrazné riziko mrazivého účinku. Lze totiž předpokládat, že souhra těchto faktorů může odradit celou řadu osob i od relativně neutrálních projevů, pro jejichž omezení bychom obecně jen stěží hledali legitimní cíl.⁸⁶

Nad rámec uvedeného je nutno podotknout, že zůstává nadále otázkou, jaký byl skutečný účel uvedené právní úpravy. Je samozřejmě možné, že se vládnoucí strana pouze snažila vyhovět společenské poptávce po pocitu národní hrdosti. Na druhou stranu však nelze ani vyloučit, a to i s přihlédnutím k širokému pojetí ust. čl. 55a a čl. 53o, že se PiS touto novelou snažila připravit půdu pro budoucí omezování nepopulárních či nevhodných názorů.

Ať už byl přitom účel zákona jakýkoliv, nezbyvá než věřit, že se polská demokracie úspěšně ubrání populistickým útokům a že se polský národ zvládne vyrovnat se svou minulostí důstojným způsobem, při kterém zůstane prostor pro kladení obtížných otázek a otevírání nesnadných, či dokonce bolestných témat.

⁸⁴ Rozhodnutí Ústavního tribunálu Polské republiky ze dne 24. listopadu 2021, sp. zn. K 6/21. Dostupné z: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210002161/O/D20212161.pdf>>.

⁸⁵ CIOBANU, Claudia. Polish Government's Attitude to ECHR Seems Set to Follow the Russia Model. In: *balkaninsight.com* [online]. 16. 3. 2022 [cit. 2023-03-28]. Dostupné z: <https://krzysztofriedl.bio.wpia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/10/ps_2018_04_007.pdf>.

⁸⁶ Jako např. dříve popisované informace ohledně sporných událostí polských dějin.

Law and Justice v. Freedom of Expression – the Hidden Dangers of the So-called Holocaust Act

Michaela Glac (<https://orcid.org/0009-0002-8265-3517>)

Abstract: This article deals with the topic of the Polish amendment to the Act on the Institute of National Remembrance, also referred to as the “Holocaust Law”. The amendment, adopted in early 2018, has caused a huge international uneasiness and prompted a debate among experts and the general public about the permissible limits of restrictions on freedom of expression. The article focuses on the most controversial Articles 55a and 55b of the amendment, which were repealed five months later on 27 June 2018 because of the significant international pressure. However, other articles of the Holocaust Act that remain in force and that may potentially pose a threat to freedom of expression are also presented. In addition to the above, the paper also illustrates some of the practical effects of the legislation, which effectively mobilizes Polish society to fight for the search of historical truth. The article, however, does not only address the problematic aspects of the law, but rather places the legislation in the overall context of the populist rhetoric of the political party Law and Justice. The context is given because the aim of this article is not only to assess whether or not the Holocaust Act may currently have a negative impact on the freedom of expression, but also to assess whether or not this legislation represents a targeted, politically motivated attack on freedom of expression.

Keywords: The Holocaust Act, Institute of National Remembrance, freedom of expression, PiS, populism